

ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Кірдан О.П.

Анотація. У статті розглядаються основні фактори, які визначають вибір інструментів у процесі реалізації аграрної політики. Констатується зростання попиту на дослідження певних концепцій з метою оптимізації та поліпшення прийняття політичних рішень в аграрному секторі. Акцентовано, що аграрний сектор економіки України є системоутворюючим у національній економіці, що формує фактори збереження суверенності держави – продовольчу та економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки, утворює ринок сільськогосподарської продукції та продовольства.

Ключові слова: аграрна політика, колективна дія, політичні уподобання, аграрне виробництво, політичні інститути, конкурентне середовище, соціальні групи, економічні аспекти добробуту.

Аннотация. В статье рассматриваются основные факторы, которые определяют выбор инструментов в процессе реализации аграрной политики. Констатируется рост спроса на исследования определенных концепций с целью оптимизации и улучшения принятия политических решений в аграрном секторе. Акцентируется, что аграрный сектор экономики Украины является системообразующим в национальной экономике, формирует факторы сохранения суверенности государства – продовольственной и экономической, экологической и энергетической безопасности, обеспечивает развитие технологически связанных отраслей национальной экономики, образует рынок сельскохозяйственной продукции и продовольствия.

Ключевые слова: аграрная политика, коллективное действие, политические предпочтения, аграрное производство, политические институты, конкурентная среда, социальные группы, экономические аспекты благосостояния.

Постановка проблеми. Однією із головних мотивацій аграрних економістів для розширення їх аналізу аграрної політики до сфери політичних інституцій та процесів, а щодо політичних економістів – врахування важливості політики, є знаходження сучасних концепцій, які будуть як економічно ефективними, так і політично прийнятними. Для виконання такого завдання необхідні знання і розуміння функціонування політичних інституцій та поведінки політичних акторів і організацій у головних сферах прийняття політичних рішень, що стосуються сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У теорії та практиці сучасної аграрної науки неодноразово робилися спроби [4; 5] дослідити політичні та інституційні фактори, що впливають на прийняття рішень в аграрній політиці. Початком процесу вивчення та розробки реформованих концепцій, що будуть успішними для поліпшення політичної реальності, є «Теорія суспільного вибору», яку в Західній Європі також називають «Новою політичною економією». Цей підхід передбачає

використання таких економічних теорій, як «Конкуренція між політичними партіями», «Колективної дії», «Бюрократії» та ін. Зокрема, Дж. Б'юкенен виділив п'ять найважливіших напрямів розвитку економічної теорії. Стосовно аналізу ринку та ринкової координації він відзначив працю Л. фон Мізеса «Соціалізм» (1922), яка стала відправною точкою дискусії її автора і Ф. фон Хайека з представниками теорії ринкового соціалізму. В області макроекономіки експерт наголосив на важливості розроблення системи національних рахунків, яка дала можливість кількісно виміряти агреговані показники, що використовував Дж. М. Кейнс. Четвертим напрямом, до якого звертається Дж. Б'юкенен, є теорія суспільного вибору, в основі якої лежать праці Д. Блека «Теорія комітетів і виборів» (1958) та К. Ерроу «Суспільний вибір та індивідуальні цінності» (1951). Згодом Дж. Б'юкенен та Г. Таллок в книзі «Розрахунок згоди» (1962) узагальнили і застосували ці ідеї до вивчення конституціональних структур. П'ятим напрямом є теорія раціональних очікувань, яка суттєво вплинула на сучасну макроекономіку і має широке практичне

застосування.

Формулювання цілей дослідження. Завдання статті полягає у з'ясуванні основних факторів, які визначають вибір інструментів у процесі реалізації аграрної політики.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Головними авторами теорії суспільного вибору вважаються Джеймс Б'юкенен, лауреат Нобелівської премії в економічній науці (1986 р.) за роботу в «Теорії суспільного вибору» та Гордон Таллок. Їхня книга «Калькуляція можливого» надрукована у 1962 р. і досі вважається класичним підручником у цій сфері.

Теорія суспільного вибору досліджує політичні рішення, що приймаються на основі економічних принципів. «... Це є поведінка бюрократів суспільного сектора, котрі знаходяться в центрі теорії суспільного вибору. Тоді як від них очікується робота на благо суспільства, впровадження у практику урядових рішень настільки ефективно, наскільки це можливо, теоретики суспільного вибору розглядають бюрократів як максимально зацікавлених у власному добробуті і мотивованих такими факторами, як: «заробітна плата, престижний офіс, публічна репутація, ринкова влада, патронаж... і легкість управління своїм підрозділом» [1, с. 118].

На інших головних аспектах колективних дій, які досліджує «Теорія суспільного вибору» зупинимось більш детально.

Насамперед, доцільно виділити конституційний, демократичний уряд. Теоретики суспільного вибору намагаються дослідити систему державного устрою, в якій члени суспільства визначають свій уряд на основі Конституції. В теорії докладно оцінюються досягнення та помилки цієї концепції» [2, с. 18-21].

По-друге, голосування. У теорії суспільного вибору багато уваги приділяється проблемі виборів через голосування. Ті прості підходи для дослідження цього питання, що використовуються сьогодні, здаються мало-ефективними, тому що не завжди досягається поставлена перед ними мета. Тому ведеться пошук та оцінка альтернативних шляхів вирішення цієї проблеми.

По-третє, політичні маніпуляції. Теорія суспільного вибору охоплює дослідження

шляхів і методів спілкування політичних діячів один з одним, з їхніми виборцями та спонсорами для досягнення своїх певних цілей. Торгівля правами на голосування, взаємні політичні послуги тощо розглядаються як засоби досягнення соціальних цілей суспільства.

По-четверте, отримання економічної ренти. Суспільний вибір має справу із використанням та отриманням економічної ренти, що є актом перерозподілу певним матеріальних благ діями уряду за рахунок інших членів суспільства.

По-п'яте, реальність функціонування колективів. Суспільний вибір оцінює варіанти вирішення багатьох соціальних дилем, які виникають внаслідок життя в групі чи в колективі. Слід зазначити, що приватне підприємство не є оптимальним вирішенням питання щодо розподілу соціальних благ. З цієї точки зору не можна робити висновок, що уряд здатний зробити таку справу краще. Суспільний вибір ставить за мету визначення і знаходження найкращого рішення із ряду «оптимальних рішень».

Використання підходів теорії суспільного вибору може допомогти пояснити, чому у розвинених країнах фермери досягли більшого успіху у захисті своїх інтересів, перебуваючи у меншості порівняно із більшістю, що складається із соціальних груп несільськогосподарського профілю. Розуміння таких концепцій полегшить процеси прийняття рішень у сільському господарстві України і може поліпшити конкурентоспроможність національних аграрних виробників.

Почнемо з твердження, що таке вдосконалення процесу прийняття рішень є наслідком відносних переваг у ефективності, які має сільське господарство при досягненні політичного впливу, порівняно з тими соціальними групами, котрі можуть бути зацікавлені в менш затратних видах аграрної політики.

Формування інтенсивних та організованих політичних уподобань фермерів може бути причиною для переваг в ефективності. Безповоротні інвестиції, що надходять від певної соціальної групи, можуть діяти як бар'єри для доступу на ринок іншим, і, відповідно, до отримання квазіренти членами цієї групи. Однак, у разі небажаної економічної еволюції сектора, безповоротні інвестиції можуть стати і бар'єром для виходу із ринку.

Це мотивує членів згаданої групи до самоорганізації в ініціативну групу, щоб захистити свою існуючу квазіренту шляхом колективної дії. Фермерів можна вважати групою такого сорту. Вони, зазвичай, здійснюють значні безповоротні інвестиції (в фізичний або людський капітал), а потім опиняються перед несприятливими економічними умовами, які неможливо було передбачити.

Через значну структурну трансформацію сільського господарства, що відбувається в індустріальних країнах, економічна ситуація фермерів є прикладом зростання і розвитку організованих політичних уподобань [5]. Згідно з підходом порівняльних витрат, для індивідуального фермера є раціональним продовжувати свій визначений вид діяльності доти, доки його прибутки перевищують альтернативні доходи, які він міг отримати, не займаючись аграрним виробництвом, за вирахуванням витрат на укладання контрактів. Оскільки кінцева віддача від вкладених ресурсів є відносно низькою у всьому секторі і характеризується нерівномірністю отримання прибутків, між фермерами зростає солідарність, що й призводить до колективних дій. Такі дії повинні мати місце у політичному секторі, тому що неполітична колективна дія в рамках ринкового сектора, наприклад картельні угоди між виробниками, не може розвиватися в сільському господарстві внаслідок його атомістичної структури.

Ці аргументи ілюструють основну причину ефективності сільського господарства щодо здатності до організації в ініціативну групу: не існує альтернативних шляхів для отримання квазіренти при її розподілі. І таке питання не вирішується ні індивідуальною, ні колективною дією в рамках ринкового сектора. Це слугує надійною політичною основою для консенсусу між аграрними групами для використання ними механізмів політичної координації як альтернативного шляху досягнення своїх інтересів.

Однак, висвітлений вище зв'язок між політичними і економічними силами можна знайти і в багатьох інших галузях та соціальних групах. Проте, завжди існують численні інституційні розбіжності між секторами і галузями, і сільське господарство є добре ілюстрованим прикладом таких розбіжностей.

Сімейні ферми превалюють у більшості демократичних суспільств, їх кількість зростає і в Україні. Вони презентують спеціальне інституційне утворення, що є наслідком процесу інституційного вибору з метою утримання низькими витрат, пов'язаних із налагодженням виробництва.

Водночас, цей економічний інститут веде до політичних інституцій, які, в свою чергу, мають певні особливості. Сімейні ферми повинні розглядатися як інтегровані системи прийняття рішень. Внаслідок процесу структурного формування, що потребує мобільності, такі ферми опиняються в окремому невідгданому становищі. Цей феномен можна пояснити специфічною акумуляцією витрат на організацію виробництва внаслідок виключно інституційних причин.

Особлива інституційна структура сільського господарства та її специфічне застосування, враховуючи витрати на укладання контрактів та налагодження виробництва під час структурних змін, спричинили виникнення політичних інституцій, які також певною мірою відрізняються від тих політичних рішень, що були розроблені іншими соціальними групами для доповнення або заміни ринкових механізмів.

По-перше, вплив системи сімейних ферм на зниження мобільності зміцнює динамічні та організаційно-політичні уподобання фермерів. По-друге, колективна дія не може виникнути на рівні розподілу факторів виробництва, де ціни на робочу силу, капітал та землю вже визначені, оскільки фермери працюють самі на себе, тобто не вестимуть переговори самі із собою або не діятимуть проти себе колективно, порівняно з промисловими робітниками, котрі можуть вести переговори або протидіяти своїм роботодавцям. Замість цього процес колективної дії повинен бути перенесений на рівень ціноутворення та підтримання прибутків. Це, напевно, і є джерелом основних труднощів, типових для аграрної політики розвинених країн: надлишкова пропозиція сільськогосподарських товарів спричинена ціновим стимулюванням, збільшення витрат на менеджмент таких товарних надлишків, торгові конфлікти як реакція на експортні субсидії, надмірна інтенсифікація сільського господарства і подальше забруднення природ-

ного середовища тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основними інструментами аграрної політики, що застосовуються для зміни умов торгівлі між країнами, є імпорتنі тарифи, експортні податки, квоти на імпорт, вимоги до якості товару, експортні субсидії, експортні ембарго, зміни в курсах обміну валют, нетарифні обмеження торгівлі.

Коли проводиться аналіз ефекту аграрної політики на прикладі одного ринку, а подаль-

ші, або вторинні, ігноруються, кажуть, що застосовується аналіз часткової рівноваги. Тоді як найбільш миттєві, дуже можливо, найсуттєвіші ефекти відчуються на цільовому ринку, для якого і застосовуються політичні дії, важливо пам'ятати про вторинні наслідки таких дій. Оскільки, такі вторинні, або непрямі, наслідки часто є важливими, при дослідженні економічних ефектів від змін в аграрній політиці економісти застосовують модель загальної рівноваги.

Список використаної літератури

1. Джеймс Бьюкенен. Границы свободы // Сочинения: Пер. с англ. Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике». Т. 1 / Фонд экономической инициативы; Гл. ред. кол.: Нуреев Р. М. и др. – М.: Таурус Альфа, 1997. – 487 с.
2. Джеймс Бьюкенен. Конституция экономической политики // Сочинения : Пер. с англ. Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике». Т. 1 / Фонд экономической инициативы; Гл. ред. кол.: Нуреев Р. М. и др. / – М.: Таурус Альфа, 1997. – С. 18-21.
3. Джеймс М. Бьюкенен. Конституциональная экономическая теория // Экономическая теория / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгрейта, П. Ньюмена: Пер. с англ. / Науч. ред. чл.-корр. РАН В.С. Автономов. – М.: ИНФРА-М, 2004. – XII. – С. 167–177.
4. Кваша С.М. Формування фінансово-економічного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України [Текст] : дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Кваша Сергій Миколайович ; Національний аграрний ун-т Кабінету Міністрів України. – К., 2001. – 464 с.
5. Основи аграрної економіки : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. УААН В.П. Галушко та д-ра екон. наук., проф. Гвідо Ван Хуленбрука. – К.: Вища освіта, 2003. – 399 с.